

Kolje i Ärentuna

Arkeologisk förundersökning inför flytt av runsten

Hans Göthberg

Räa 6:1
Kolje 7:1
Ärentuna socken
Uppsala kommun

Kolje i Ärentuna

Arkeologisk förundersökning inför flytt av runsten

Hans Göthberg

Raä 6:1

Kolje 7:1

Ärentuna socken

Uppsala kommun

Omslagsbild: Gravfältet Ärentuna 6:1 med flera stora gravhögar ligger där en äldre vägsträckning med gamla anor korsar Björklingeån. Till kanten av gravfältet och vägen ska runstenen U1021 flyttas, vilket är i närheten av dess äldsta kända plats. Foto: Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2015:24
Arkeologi

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2015

Bearbetning av planer och bilder: Hans Göthberg

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

Upplandsmuseet, Fyristorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Syfte och metod	7
Topografi, fornlämningar och äldre kartor	7
Resultatredovisning	8
Diskussion och antikvarisk bedömning	9
Utvärdering	10
Sammanfattning	10
Administrativa uppgifter	11
Referenser	11

Inledning

Upplandsmuseet utförde under september 2015 en begränsad arkeologisk förundersökning inom gravfältet Ärentuna 6:1, fastigheten Kolje 7:1 i Ärentuna inför flyttning av runstenen U1021 (fig. 1). Förundersökningen gjordes på uppdrag av och efter beslut av länsstyrelsen i Uppsala län (lstn dnr 431-4907-2015). Projektledare var Hans Göthberg.

Figur 1. Översiktskarta över området norr om Uppsala med Kolje markerat med svart trekant. I dess omgivning ses även Nederbacka, Ärentuna och Rosta. Skala 1:75 000.

Syfte och metod

Syftet med förundersökningen var att klargöra om det finns dolda fornlämningar på den plats dit runstenen U1021, den sk. Rostastenen, ska flyttas. Den nya platsen för runstenen ligger i en trolig äldre täkt längs en äldre vägsträckning.

I förundersökningen ingick två moment, en översikt av publicerade uppgifter och arkivmaterial om gravfältet och runstenen, samt fältarbetet. Förundersökningsytan skulle vara cirka 1x1 m och handgrävdas med spade och skårslev.

Topografi, fornlämningar och äldre kartor

Gravfältet Ärentuna 6:1 ligger närmast i fulläkersbygd på Uppsalaslätten och ansluter till Björklingeån. Den sistnämnda utgör gräns mellan Ärentuna och Bälinge socknar och Norunda och Bälinge härad. Gravfältet ligger invid Kolje by och på andra sidan ån ligger Rosta i Bälinge socken. Något längre norrut ligger Nederbacka och Ärentuna kyrka (fig 1).

Gravfältet utgörs av 19 fornlämningar, där de mest påtagliga inslagen är sex högar, som är 10-30 m stora. Delar av gravfältet har varit uppodlat under 1900-talet, vilket skadat flera av högarna. Den största högen är 30x21 m och 6 m hög och ligger längst i söder, närmast Björklingeån.

Runstenen U1021, (Bälinge 141:1) stod enligt uppgifter från 1600-talet vid norra sidan av ån nära bron (fig 2). Under 1800-talet var den försvunnen, men efter att 1920 ha återupptäckts vid Rosta kvarn har den rests på den södra sidan av ån (Wessén & Jansson 1953 s 244ff).

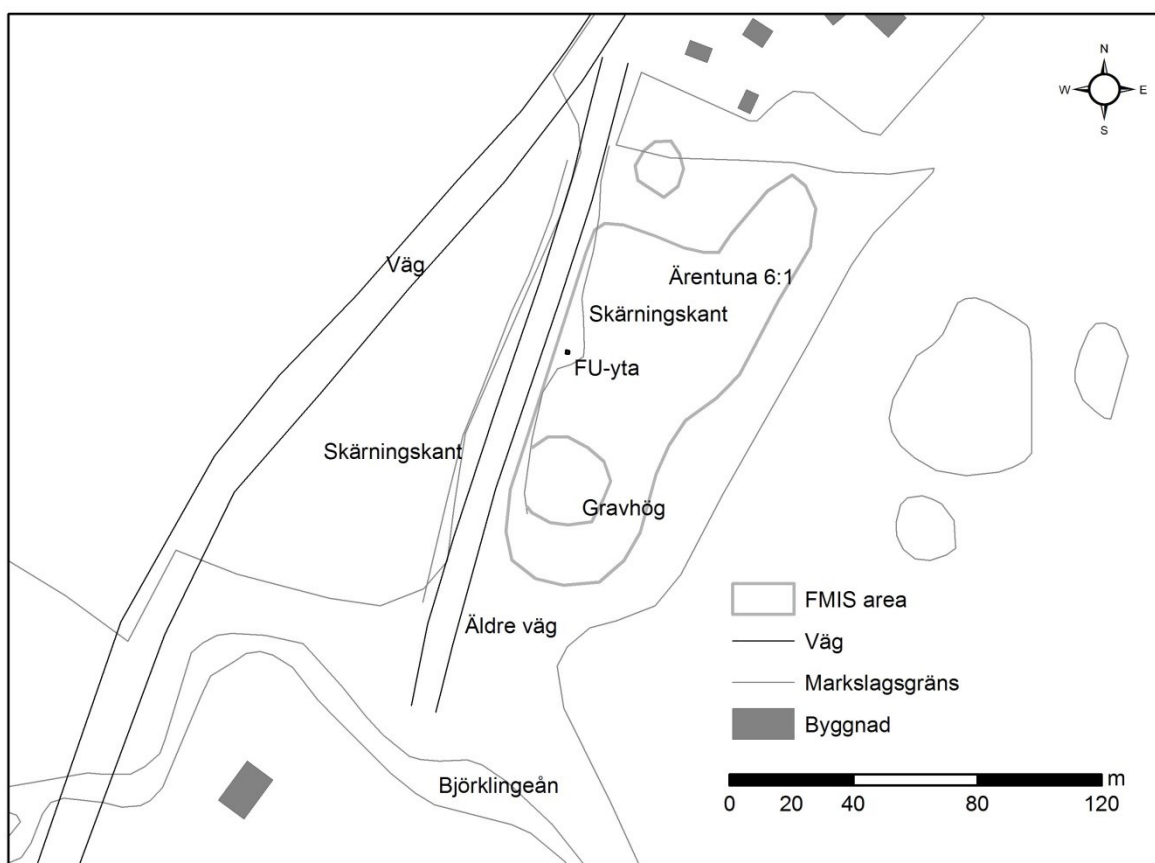

Figur 2. Runstenen U1021 på sin nuvarande plats vid Rosta. Här sedd från norr. Foto Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Äldre lantmäterikartor från 1691 över Kolje och 1772 över Nederbacka visar att gränsen mellan dessa byar följde den gamla vägsträckningen. Kartorna visar också att marken på Koljes sida användes som betesmark, medan det fanns åker på Nederbackas sida. Vägen var för övrigt i bruk in på 1950-talet att döma av den ekonomiska kartan från 1952. Bynamnet Kolje har sitt äldsta belägg "Koløghum", från 1369 (DMS 1982 s 214). Namnet har byn fått efter gravhögarna (Rahmqvist 1996 s 80).

Resultatredovisning

Förundersökningsområdet omfattade en yta om 1x1 m, vilken togs upp i en utvidgning på den östra sidan av skärningen för vägen. Ytan låg omkring 25 m från den södra och största gravhögen (fig 3).

Figur 3. Plan över gravfältet Ärentuna 6:1 med förundersökningsytan markerad. Skala 1:2400.

Utvidgningen är troligen följden av en täkt. Nivåskillnaden mellan gravfältets yta och botten av den troliga täkten var ca 2 m (fig 4). Spadgrävning visade att under torven fanns lerbaserad matjord som var 15-20 m tjock. Därunder vidtog grå lera med vissa ljusare inslag. Kontroll med en geologsond visade att på cirka 0,40 m djup fanns vitgrå lera. De två typerna av lera kan troligen karaktäriseras som postglacial respektive glacial lera och följaktligen

naturligt avsatt. På gränsen mellan matjord och lera fanns en 0,10 m stor sten. Inga tecken på vare sig äldre eller sentida mänsklig påverkan kunde urskiljas.

Figur 4. Förundersökningsytan låg i en närmare 2 m djup fördjupning invid vägen, troligen spår av en täkt. Djupet framgår i jämförelse med Hans Göthberg. I bakgrunden den största gravhögen inom gravfältet. Här sedd från norr. Foto Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Diskussion och antikvarisk bedömning

Att inga lämningar som kan ha samband med gravfältet eller andra äldre verksamheter påträffades inom förundersökningsytan innebär att den planerade flytten av runstenen U1021 till den aktuella platsen kan genomföras.

Avsaknaden av lämningar stämmer också överens med den preliminära bedömningen att utvidgningen av vägskärringen är spår av en täkt. Sådan kunde också ses på flera platser på den södra sidan av vägen. Även den största gravhögen närmast ån verkar vara skadad, eftersom sidan mot vägen sluttar markant brantare än övriga sidor. Dessa skador kan ha samband med breddning av vägen, men kanske även med när vägen fått den nuvarande djupa nedskärningen.

Vägen har gamla anor, och är förmodligen väsentligt äldre än de äldsta direkta beläggen på lantmäterikartor över Kolje och Nederbacka från 1691 respektive 1772. Att runstenar ofta har varit resta längs vägar är välkänt. En ännu äldre indikation på vägens ålder är de stora högarna inom gravfältet och belägenheten invid ett vattendrag. I synnerhet den största högen närmast överfarten över ån. En motsvarighet i närheten är kung Skutes hög vid

Lövstalöt, som ligger ca 1,7 km uppströms. Detta samband mellan stora gravhögar och färdleder antyder att de senare bör ha funnits åtminstone sedan yngre järnålder.

Utvärdering

Förundersökningen inom gravfältet Ärentuna 6:1 påvisade inga spår av lämningar som kan ha samband med gravfältet. Orsaken till detta är att förundersökningsytan var belägen i en gammal täkt vid kanten av vägen.

Sammanfattning

Upplandsmuseet gjorde i september 2015 en begränsad arkeologisk förundersökning inom gravfältet Ärentuna 6:1 inom fastigheten Kolje 7:1 i Ärentuna socken och Uppsala kommun. Syftet var att klargöra om det fanns bevarade fornlämningar inom området inför en planerad flytt av runstenen U1021, den sk. Rostastenen.

Förundersökningsområdet omfattade en yta om 1x1 m , vilken handgrävdes och visade att det under matjorden vidtog naturligt avsatta leravlagringar. Detta beror sannolikt på att förundersökningsytan låg i en täkt i kanten av en äldre vägsträckning. Vägen eller färdleden har sannolikt anor till yngre järnålder, att döma av det påtagliga sambandet mellan vägens passage över Björklungeån och förekomsten av flera stora gravhögar inom gravfältet.

Administrativa uppgifter

<i>Fornlämning:</i>	Ärentuna 6:1
<i>Plats:</i>	Kolje 7:1, Ärentuna socken, Uppsala kommun, Uppsala län
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning
<i>Uppdragsgivare:</i>	Länsstyrelsen i Uppsala län, kulturmiljöenheten
<i>Fältarbetsperiod:</i>	2015-09-18
<i>Upplandsmuseets projektledare:</i>	Hans Göthberg
<i>Upplandsmuseets personal:</i>	Robin Lucas
<i>Upplandsmuseets diarienummer:</i>	Ar-672-2015
<i>Upplandsmuseets projektnummer:</i>	8577
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Lennart Swanström
<i>Länsstyrelsens beslutsdatum:</i>	2015-09-09
<i>Länsstyrelsens diarienummer:</i>	431-4907-2015
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Dokumentationsmaterial:</i>	Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Referenser

Lantmäteriakter

Lantmäterimyndigheten Uppsala län

Ärentuna socken,

Kolje	Arealavmätning	1691	03-ÄRE-3
	Storskifte	1765	03-ÄRE-25
Nederbacka	Storskifte	1772	03-ÄRE-32

Litteratur

DMS. 1982. Det Medeltida Sverige. Uppland, Tiundaland: Bälinge, Norunda och Rasbo härad (O. Ferm, S Rahmqvist, G T Westin). KVHAA. Stockholm.

Rahmqvist, S. 1996. Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Upplands fornminnesförenings tidskrift 53. Uppsala.

Wessén, E & Jansson S B F. 1953. Sveriges runinskrifter. Nionde bandet. Upplands runinskrifter, fjärde delen, första häftet. Uppsala stad, Vaksala härad, Rasbo härad, Norunda härad. KVHAA. Stockholm.